IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 23. Issue 02. Sentabr, 2026

OLIY TA'LIM TALABALARINING MUSTAQIL TA'LIM FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH: PEDAGOGIK SHARTLAR VA SAMARALI YONDASHUVLAR

Sabirova Gulmira Sodiq qizi
Navoiy davlat universiteti
"Psixologiya" kafedrasi o'qituvchisi
gulmirasabirova1996@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.22986603

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim talabalarining mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirishning pedagogik shartlari va uni samarali tashkil etish yondashuvlari tahlil qilinadi. Zamonaviy oliy ta'limda talabaning tayyor bilimlarni o'zlashtirishi bilan bir qatorda, axborotni mustaqil izlash, saralash, tahlil qilish, muammoga yechim topish va o'z faoliyati natijasini baholash ko'nikmalarini shakllantirish muhimdir. Tadqiqotda pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Tahlil natijasida mustaqil ta'limni rivojlantirishning maqsadli-motivatsion, mazmuniy, tashkiliy-metodik hamda refleksiv-baholash shartlari belgilandi.
Kalit so'zlar: oliy ta'lim, mustaqil ta'lim, talaba faolligi, mustaqil fikrlash, pedagogik shartlar, ta'lim faoliyati, refleksiya, o'z-o'zini rivojlantirish.

Аннотация. В статье анализируются педагогические условия и эффективные подходы к развитию самостоятельной учебной деятельности студентов высших образовательных учреждений. В современных условиях важно формировать у студентов не только способность усваивать готовые знания, но и умения самостоятельно искать, отбирать, анализировать и обобщать информацию, решать проблемные задачи и оценивать результаты собственной деятельности. В исследовании использованы методы анализа педагогической литературы, сравнительного анализа, систематизации, обобщения и педагогического моделирования. Выделены целевые, содержательные, организационно-методические и рефлексивно-оценочные условия развития самостоятельной учебной деятельности.
Ключевые слова: высшее образование, самостоятельное обучение, активность студента, самостоятельное мышление, педагогические условия, учебная деятельность, рефлексия, саморазвитие.

Abstract. This article analyzes the pedagogical conditions and effective approaches to developing students' independent learning activities in higher education. Modern higher education requires not only the acquisition of ready-made knowledge, but also the ability to independently search for, select, analyze and generalize information, solve problems and evaluate learning outcomes. The study uses literature analysis, comparative analysis, systematization, generalization and pedagogical modeling. The research identifies target-motivational, content-based, organizational-methodological and reflective-evaluative conditions for developing independent learning activities.
Keywords: higher education, independent learning, student activity, independent thinking, pedagogical conditions, learning activity, reflection, self-development.

Kirish. O'zbekistonda oliy ta'limni kredit-modul tamoyillari asosida tashkil etish ham talabaning mustaqil ta'limiga bo'lgan talabni kuchaytirmoqda. Mustaqil ta'lim o'quv jarayonining ajralmas qismi sifatida qaralishi, uning mazmuni va hajmi talabaning o'z ustida

ishlashini ta’minlashi zarur. Biroq mustaqil ta’limning o‘quv rejada mavjudligi uning samarali tashkil etilganini anglatmaydi. Amaliyotda u ba’zan referat, konspekt yoki mavzu bo‘yicha ma’lumot yig‘ish kabi reproduktiv topshiriqlar bilan chegaralanib qoladi.

N.N. Azizxo‘jayeva pedagogik faoliyat va pedagogik mahoratni yoritishda ta’lim jarayonini maqsadli va puxta tashkil etish masalasiga alohida e’tibor beradi [1]. O‘.Q. Tolipov va M. Usmonboyeva pedagogik texnologiyani loyihalashda maqsad, mazmun, metod va kutilayotgan natijaning o‘zaro uyg‘unligini muhim shart sifatida ko‘rsatadi [2]. R.A. Mavlonova va hammualliflar ta’limning shakl, metod va tamoyillarini o‘zaro bog‘liq holda tashkil etish zarurligini asoslaydi [3]. Ushbu qarashlar mustaqil ta’limni ham tasodifiy topshiriqlar yig‘indisi emas, balki aniq maqsad va natijaga ega pedagogik jarayon sifatida ko‘rish imkonini beradi.

Tadqiqotning maqsadi – oliy ta’lim talabalarining mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishning pedagogik shartlarini aniqlash hamda uni samarali tashkil etishga xizmat qiluvchi yondashuvlarni asoslash.

Metodologiya. Tadqiqot nazariy-pedagogik yo‘nalishda olib borildi. Uning metodologik asosini shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan, kompetensiyaviy va tizimli yondashuvlar tashkil etdi. Pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish orqali mustaqil ta’lim va talaba faolligining mazmuni aniqlashtirildi; qiyosiy tahlil yordamida turli yondashuvlarning umumiy jihatlari belgilandi; tizimlashtirish va umumlashtirish asosida mustaqil ta’limni rivojlantirish shartlari bir tizimga keltirildi; pedagogik modellashtirish orqali amaliy qo‘llash mumkin bo‘lgan model ishlab chiqildi.

Tadqiqotning asosiy mezoni sifatida mustaqil ta’lim natijasini faqat topshiriqning bajarilishi bilan emas, balki talabaning maqsad qo‘yishi, faoliyatini rejalashtirishi, axborotni tanlashi, uni tahlil qilishi, mustaqil xulosa chiqarishi va o‘z ishini baholay olishi bilan belgilash taklif etildi.

Natijalar va muhokama. Tahlil natijasida talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirish uchun to‘rtta o‘zaro bog‘liq pedagogik shart muhim ekani aniqlandi. Birinchi shart – maqsadli-motivatsion shart. Talaba topshiriqni nima uchun bajarayotganini va uning kasbiy faoliyatiga qanday aloqasi borligini tushunishi lozim.

Ikkinchi shart – mazmuniy shart. Mustaqil ta’lim mazmuni talabaning tayyorgarlik darajasi va mutaxassisligi bilan bog‘langan, izlanishga undaydigan bo‘lishi kerak. Topshiriqlarni reproduktiv, qisman-izlanish va ijodiy-tadqiqiy darajalarga ajratish maqsadga muvofiq.

Uchinchi shart – tashkiliy-metodik shart. Mustaqil topshiriq aniq maqsad, bajarish tartibi, tavsiya etiladigan manbalar, kutilayotgan natija va baholash mezonlarini o‘z ichiga olishi zarur. O‘.Q. Tolipov va M. Usmonboyeva ta’lim texnologiyasini loyihalashda kutilayotgan natijani oldindan belgilashning muhimligini ta’kidlaydi [2].

To‘rtinchi shart – refleksiv-baholash shartidir. Talaba ishni topshirish bilan jarayonni yakunlamasligi, o‘z faoliyatini tahlil qilishi kerak. “Nimani o‘rgandim?”, “Qayerda qiynaldim?”, “Qaysi manba foydaliroq bo‘ldi?”, “Keyingi ishda nimani yaxshilayman?” kabi savollar o‘z-o‘zini baholash va refleksiyani shakllantiradi. Bu yondashuv R.A. Mavlonova va hammualliflarning ta’lim jarayonida faoliyatni ongli tashkil etish haqidagi pedagogik qarashlari bilan hamohangdir [3].

Mustaqil ta’limni samarali tashkil etish uchun mazkur shartlar asosida quyidagi ketma-ketlikni taklif etish mumkin: maqsadni anglash → rejalashtirish → mustaqil izlanish → natijani yaratish → o‘z-o‘zini baholash → refleksiya. Birinchi bosqichda talaba kutilayotgan natijani tushunadi. Ikkinchi bosqichda vaqt va ish tartibini belgilaydi. Uchinchi bosqichda manbalarni izlaydi va tahlil qiladi. To‘rtinchi bosqichda o‘z mahsulotini yaratadi. Beshinchi bosqichda natijani mezonlar asosida tekshiradi. Yakuniy bosqichda esa o‘z faoliyatini tahlil qilib, keyingi ish uchun xulosa chiqaradi.

M. Ochilov va N. Ochilovaning oliy maktab pedagogikasiga oid qarashlarida ta’lim jarayonini talabaning bilish faoliyati bilan bog‘lash muhimligi ko‘rsatiladi [4]. Shu jihatdan

mustaqil ta’limning samaradorligi topshiriqlar soni bilan emas, ularning talabaning fikrlash faoliyatiga ta’siri bilan baholanishi lozim. Talabaga ko‘p topshiriq berish emas, balki uni izlanishga, taqqoslashga, asoslashga va xulosa chiqarishga majbur qiladigan topshiriqlar tizimini yaratish muhim.

Mustaqil ta’limda o‘qituvchining roli ham alohida ahamiyatga ega. O‘qituvchi barcha savollarga tayyor javob beruvchi emas, balki talabaning mustaqil faoliyatini tashkil etuvchi va yo‘naltiruvchi subyekt sifatida namoyon bo‘ladi. Dastlab u faoliyat yo‘nalishini ko‘rsatadi, keyinchalik maslahat beradi va nihoyat talabaning o‘z faoliyatini mustaqil boshqarishiga sharoit yaratadi. N.A. Muslimov va hammualliflarning kompetensiyaviy yondashuvga oid qarashlari ham ta’lim oluvchining faoliyat jarayonidagi amaliy tayyorgarligini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi [5].

Amaliy jihatdan mustaqil topshiriqlarni muammoli savollar, keyslar, kichik loyihalar, manbalar sharhi, taqqoslash jadvallari va mini-tadqiqotlar shaklida tashkil etish mumkin. Bunday vazifalar talabaning tayyor ma’lumotni takrorlashidan ko‘ra, uni tahlil qilish, qayta ishlash va mustaqil xulosa chiqarishiga imkon beradi.

Xulosa. Oliy ta’limda mustaqil ta’limni rivojlantirish talabaning kasbiy va shaxsiy salohiyatini oshirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik vazifadir. Uning samaradorligi maqsadli-motivatsion, mazmuniy, tashkiliy-metodik va refleksiv-baholash shartlarining uyg‘unligiga bog‘liq.

“Maqsadni anglash – rejalashtirish – mustaqil izlanish – natijani yaratish – o‘z-o‘zini baholash – refleksiya” modeli talabaning mustaqil faoliyatini bosqichma-bosqich shakllantirish imkonini beradi. Shu bois mustaqil ta’limni oddiy topshiriq sifatida emas, balki talabaning o‘z faoliyatini boshqarishi va o‘zini rivojlantirishiga yo‘naltirilgan pedagogik tizim sifatida tashkil etish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azizxo‘jayeva N.Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat–Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006.–160b.[1].
2. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – 262 b. [2].
3. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H., Matnazarova K.O. va boshq. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 528 b. [3].
4. Ochilov M., Ochilova N. Oliy maktab pedagogikasi.–Toshkent: Aloqachi, 2008[4].
5. Muslimov N.A., Sharipov Sh.S., Qo‘ysinov O.A. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent: Sano-standart, 2015. [5].